



Levenswijsheid in aforismen

De radio is misschien niet het meest geschikte middel om aforismen uit te zenden, want een aforisme is een korte, kernachtige spreuk, waarin met een paar woorden iets gezegd wordt, waar een gewone spreker op zijn minst een paar kwartier voor nodig heeft. Maar aan de andere kant is het een voordeel wanneer men in enkele woorden datgene te horen krijgt, waarom het eigenlijk gaat. Welnu, bij een aforisme gaat het gewoonlijk om een bepaalde levenswijsheid, om een verworven inzicht en dat wordt kort, scherp en helder geformuleerd; vaak ook met enige overdrijving. In elk geval is een aforisme precies het tegenovergestelde van een verhandeling of van een preek, en daarom toch wel iets meer geschikt voor de bladen van een zakagenda of een scheurkalender dan voor een microfoon.

Wie in staat is, iedere morgen zo'n kalenderspreuk in zich op te nemen, die heeft een hele dag om erover na te denken — en misschien handelt hij er wel eens naar ook. Maar dit laatste moet men toch niet overschatten, want zolang als er sprake is van beschaving zijn er wijze mannen geweest die hun ervaringen hebben doorgegeven in verhandelingen, in preken en in aforismen of spreuken, en nog altijd zijn de mensen niet wijs geworden.

Al eeuwen voor onze jaartelling leerde Confucius: „Doe anderen niet aan wat gijzelf niet wenst”. Deze woorden heeft men altijd ten zeerste bewonderd, en sedertdien zijn er ontelbare even mooie uitspraken gedaan in de bijbelboeken en bij de Griekse schrijvers, waarvan we alleen maar kunnen zeggen dat ze door de eeuwen heen bewonderd zijn.

Maar niet over de levenswijsheid van de Oudheid wil ik vandaag tot U spreken, zelfs niet over die van Multatuli, maar wel over die van een man uit onze eigen tijd, een man die tegen het einde van dit jaar zeventig hoopt te worden en die al zoveel heeft meegemaakt dat hij, intelligent als hij is, enig recht van spreken heeft. Ik bedoel natuurlijk de in Zuid-Afrika wonende Nederlandse dichter en criticus Jan Greshoff, een letterkundige die al meer dan een halve eeuw de pen hanteert en nog altijd niet is uitgeschreven. Greshoff heeft zich in de afgelopen vijftien jaar doen kennen als een schrijver van aforismen, zoals wij er na Multatuli geen gehad hebben. Deze aforismen zijn ontstaan als spontane invallen en niet als de resultaten van langdurige overpeinzingen. Ze zijn dus vaak briljant en ook wel eens onbillijk. Maar die spontane invallen berusten toch weer op bepaalde ervaringen van een belangwekkende persoonlijkheid; er zit dus altijd wel iets in, waarover men na kan denken.

Greshoff doet zich in zijn aforismen, zowel als in zijn andere werken, kennen als een onafhankelijke vrijgeest, die zonder al te hoog gespannen verwachtingen tegenover het leven staat — als een sceptisch man dus, die de wereld kent en doorziet, en die in geen geval dupe wenst te worden van allerlei mooiklinkende woorden en leuzen. Propaganda noemt hij: een zeer grote zeepbel blazen en dan boeren, burgers en buitenlui wijs maken, dat het de wereld is. Maar, zegt hij, er zijn altijd en overal een paar dwarskoppen met een breinaald; en overigens spat iedere zeepbel vroeg of laat ook vanzelf uit elkaar.

Greshoff heeft dus de neiging, als spelbreker op te treden waar hij dit nodig acht, en dat gebeurt nogal eens. Hij doet zich dan kennen als een satiricus die de pijlen van zijn vernuft afschiet op al wat hem niet bevalt maar bij de wereld hoog staat aangeschreven; daarbij is hij lang niet altijd consequent, maar, zegt hij: „Tegenstrijdige gedachten, als men er bij mij talloze kan ontdekken, zijn als pijlen in verschillende richtingen afgeschoten, doch door dezelfde schutter met dezelfde boog”.

In veel van zijn aforismen is Greshoff iets te agressief, maar deze lust om heilige huisjes omver te hakken schijnt toch wel voort te komen uit de overweging, die ook in de wereld van de sport niet onbekend is: dat aanvallen nog altijd de beste manier van verdedigen is. Hij weet zich uitermate kwetsbaar, hij weet zich belaagd van twee zijden: door de aanmatiging en de zelfverzekerde domheid van de wereld buiten hem, maar ook door die factoren van levensangst in hemzelf, die zijn innerlijke vrijheid bedreigen. Deze angst neemt hij in alle levensuitingen waar: „De levenswil is angst voor de dood, de scheppingsdrang angst voor het vormloze, paardrijft angst voor de vergankelijkheid, gemeenschapszin angst voor de mensen”. Angst noemt hij „Een blijvende staat, welke slechts zo nu en dan tot ons bewustzijn doordringt”.

Het zal u wel duidelijk zijn dat het hier niet alleen gaat om die dingen, die door Greshoff ervaren worden als remmingen, maar om factoren die de vrije ontplooiing van ieder individu bedreigen: het vijandelijke buiten en binnen ons. Het is dus een zaak van heel wat algemener belang dan gelegen is in de kennis van een overigens belangwekkend letterkundig werk van een bepaalde schrijver. Maar Greshoff is zich hiervan door allerlei omstandigheden duidelijk *bewust* geworden, vandaar dat hij schrijft: „Hij, die zich onafhankelijk waant en noemt, lijdt onmiskenbaar aan hoogmoedswaan”.

Vandaar dat hij zich heeft teruggetrokken in zijn beschermd domein, dat van de dichter. Wat daarbuiten ligt is het vijandige gebied. In de gewone burgerlijke samenleving is hij een vreemdeling, die zich niet dan noodgedwongen weet aan te passen, vandaar zijn neiging tot protest. „Ik kan niet nalaten”, zegt hij, „een druppel alsom te mengen in het deeg van de ontelbare zoete broodjes, welke ik gedwongen word te bakken”. Men kan zich wel eens ergeren aan deze gifmengerspraktijken, maar tenslotte blijft het bij woorden en — zulke woorden kunnen bijwijlen werken als een zeer heilzaam tegengif. Greshoff schrijft boutades, en een samenleving die deze niet kan verdragen is er niet best aan toe. Wanneer de kritiek komt van dichters wordt het ook trouwens minder erg gevonden. De vrije wereld mag zich gelukkig prijzen, dat er van tijd tot tijd mensen opstaan die ongevraagd het woord nemen om daarmee te getuigen van hun kritische houding, zelfs als zij daarbij wel eens onbillijk zijn. Want tenslotte hebben zij een heilzame functie, en het gaat niet aan, achteraf een Multatuli te prijzen omdat hij in de 19e eeuw de atmosfeer van vele vooroordelen gezuiverd heeft en tegelijkertijd de werkelijke nonconformisten van nu te misprijzen, die daar zeggen: „Ik heb de overtuiging, Nederland te dienen door mij van mijn medemensen te onderscheiden, want op de lange duur tellen de regels niet, maar alleen de uitzonderingen”.

Greshoff is dus een individualist, evenals zijn vriend Ter Braak dit was. „Mens zijn is anders zijn”, luidt één van zijn aforismen. Dit betekent dus dat ieder de roeping heeft, van zijn eigen bestaan iets te maken; wie dit niet doet die leeft niet doch vegeteert, en voor Greshoff betekent leven: bewust leven. Het opgaan in de gemeenschap is iets wat hem helemaal niet ligt want: „Gemeenschapszin is de maskernaam voor kuddegeest, en kuddegeest is een vorm van ruimtevreze”. Een uitroep als deze is weer typisch een protest tegen een zeker streven van deze tijd, waarin heel veel van gemeenschappen en gemeenschapszin gesproken wordt: van de Europese Kolen- en Staalgemeenschap af tot de plaatselijke gemeenschappen van het Humanistisch Verbond toe!

Nu is er wel niemand die het belang en het nut van allerhande gemeenschappen voor deze tijd zal ontkennen — het gevaar begint pas wanneer men gaat overdrijven en in gemeenschapsvorming de oplossing voor alle kwalen gaat zoeken, waarbij men niet altijd denkt aan de mogelijkheid dat de vrije zelfstandige persoonlijkheid hierin verloren dreigt te gaan.

Het is nu wel duidelijk dat Greshoff met alle macht opkomt voor de rechten van de enkeling, vandaar dat hij een afkeer heeft van politieke en maatschappelijke vraagstukken. Wat hij aan staatkundige aforismen ten beste geeft maakt meer de indruk van politieke onkunde, en toch worden we vaak getroffen door een zekere wijsheid ook hierin: „Politiek is een spel, dat geheel buiten de werkelijkheid om gaat en waarbij voortdurend over de werkelijkheid gesproken wordt”, zegt hij, en hij bewijst hiermee dat er voor de dichter een andere werkelijkheid bestaat die van meer belang is. Maar in de jaren voor de tweede wereldoorlog heeft hij zich wel degelijk met politiek beziggehouden en zijn gedichten als „Ik sla de trom en roep de dromers wakker” zijn in die tijd algemeen bekend geworden en in de oorlog zelfs voor de Engelse radio gedeclameerd.

Het spreekt vanzelf dat voor iemand als Greshoff het begrip zekerheid niet bestaat: „De twijfel is het enige betrouwbare, doeltreffende ontsmettingsmiddel ter bevordering van de zuiverheid des geestes”. Daarom keert hij zich uiteraard tegen elke leer die beweert de waarheid te kennen. „Gelovigen op elk gebied schijnen een onverzadelijke behoefte te hebben aan uitroeptekens. Wij, twijfelaars van nature, bescheiden als wij zijn, doen het hier en daar met een klein vraag-

tekening af".

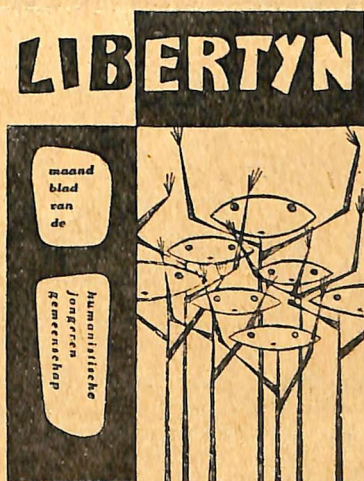
Vanuit het gevoel van de betrekkelijkheid komt hij tot de erkenning van de verdraagzaamheid, die de meest volledige zelfverloochening eist: „De hoogste deugd, verdraagzaamheid, vloeit voort uit de erkenning der kortstondigheid van ieder levensverschijnsel en de eeuwigheid van het leven". Dit wil dus zeggen dat wij tot een welwillende gezindheid jegens de medemens kunnen komen wanneer we ons bewust worden van de kortstondigheid van ons bestaan. Toch is Greshoff niet in alle opzichten zo welwillend, want hij kent de grenzen van de verdraagzaamheid maar al te goed: „Onze verdraagzaamheid komt alleen de onverdraagzaamheid ten goede", zegt hij. Dit is inderdaad de tragedie van de democratie, die krachtens haar beginsel haar eigen ondermijners moet dulden: „Wanneer de democratie te gronde gaat is het niet aan haar fouten, doch aan haar hoogste deugd: haar onvoorwaardelijke eerbied voor de mens. Wie weigert te doden, wordt gedood". Maar Greshoff verwerpt de democratie zeker niet, ook al weet hij dat de verwerkelijking daarvan teleurstelling en ergernis verwekt, want de wereld bezoedelt alles. Vandaar dat hij zegt: „Tirannen schieten, democraten pesten hun tegenstanders dood".

Met het voorgaande heb ik getracht U een portret te tekenen, dat afgeleid is uit enkele van een groot aantal aforismen. Het is het portret geworden van de eenzame mens, die in een ontluisterde wereld zichzelf tracht te zijn. Soms schijnt hij onredelijk, maar toch komt hij onophoudelijk op voor de rede en het gezond verstand: „De verwarring van deze wereld spruit voort uit één grondfout, het diskrediet waarin wij de rede gebracht hebben". Hij heeft het moeten onder vinden: „Men maakt zich geen vijanden door wat men denkt, doch doordat men denkt". Maar het heeft hem nooit weerhouden, voor zijn waarheden op te komen wanneer die dwars tegen de gangbare opvattingen ingingen. Zulke gezegden hebben het onmiskenbare voordeel, dat ze tegen al te grote zelfingenomenheid behoeden. „Goede wijn behoeft geen krans", spot hij, „en aangezien er bijna geen goede wijn meer is worden wij onder de kransen verstikt". Ik geloof dat hij hierin groot gelijk heeft, en in elk geval is het een opmerking die tot nadenken stemt.

Dr. G. W. HUYGENS

maandblad h.j.g.

WAT
LEEFT ER
ONDER DE
JONGEREN?



redactiesecretaris: johan hardick, spijkerstraat 42, arnhem

administratie: tine bouterse, kijkduinstraat 58", amsterdam

abonnement f 2.- per jaar

postrekening 584802 ten name van penningmeester
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

HET WOORD VAN DE WEEK

18 mei 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 20

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

D. TH. WINTER

W

ROOSEVELT LAAN 143.
AMSTERDAM - 4 2-10

Onbestelbare exemplaren

terug aan:

Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

25 mei, 9.45, V.A.R.A. „Waarheid en waarde in godsdienst en humanisme”,
Prof. Ir. P. J. Mazure.

1 juni, 9.45, V.A.R.A. „Geestelijk leven”, Frans Arijs.

8 juni, 9.45, V.A.R.A. „Een humanistisch raadsman onder arbeiders”, C. H. Schonk.

15 juni, 9.45, V.A.R.A. „Mijn zoon moet in dienst”, H. J. J. Lips.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht door storting of overschrijving op giro nr. 30.49.60 of door insluiting van f 0,25 aan geldige postzegels.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.